

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Recep ÖZMAN*

Öz

Çalışmamızın konusu Arapgir ilçesine on beş kilometre mesafede, yolun beş kilometre doğusunda yer alan Onar köyünde bulunan kaya mezarlarıdır. Bölgenin eskiçağ tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olunamamakla birlikte, Roma dönemine kadar Malatya bölgesiyle paralel gelişmiş bir tarihi geçmişinin olması muhtemeldir. Malatya ili sınırları içerisinde bulunan yüzlerce höyük ve arkeolojik sit alanı bölgenin tarihteki önemini ortaya koymaktadır. Özellikle Cafer Höyük, Değirmentepe, İmikuşağı, Arslantepe, Pirot Höyük ve Şemsiyetepe’de yapılan kazılar sonucunda, Malatya bölgesinin yerleşim tarihinin neolitik dönemden klasik çağlara kadar kesintisiz olarak devam ettiği görülmektedir. Sırasıyla Asur Ticaret Kolonileri dönemi, Hitit, Geç Hitit, Med, Pers, Helenistik krallıklar ve Roma hakimiyetlerine giren Malatya ve çevresinde oldukça önemli yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Bu çalışmamızda akademik çevrelerde çok fazla bilinmeyen Malatya bölgesindeki Roma dönemi kaya mezarlarına güzel bir örnek teşkil edecek olan Onar Köyü Nekropolü konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Arapgir, Onar Köyü, Kaya Mezarları, Nekropol.

Abstract

THE ROCK-CUT TOMBS OF ONAR VILLAGE IN ARAPGİR

The subject of this study is the rock tombs in Onar village, which is located fifteen kilometers from the town of Arapgir and five kilometers east of the road. Despite the lack of knowledge about the region’s ancient history, it is likely that the region developed alongside with Malatya province until the Roman period. Indeed, hundreds of mounds and archaeological sites within the boundaries of Malatya province reveal the importance of the region’s history. Excavations in Cafer Höyük, Değirmentepe, İmikuşağı, Arslantepe, Pirot Höyük, and Şemsiyetepe have exactly disclosed that historical settlements of Malatya had continued uninterruptedly from the Neolithic age into the classical era. Therefore, it is no surprise to see that significant settlements have been identified in and around Malatya province from the era of Assyrian Colonies of Trade, Hittite and Late Hittite periods, the Medes, the Persians, Hellenistic kingdoms, and under Roman rule, respectively. The aim of this study is to present the necropolis in Onar village, a less commonly known site which can serve as a good example of Roman rock tombs in Malatya region.

Key Words: Malatya, Arapgir, Onar Village, Rock-Cut Tombs, Necropolis.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; recep.ozman@inonu.edu.tr.

Perslerin Anadolu'ya yaptıkları seferlerde Fırat nehrinin geçişi müsait yerleri oldukça önem kazanmış¹, jeopolitik konumundan dolayı Malatya bölgesi de bu dönemde önemli bir merkez haline gelmiştir. Pers hakimiyetinin Anadolu içlerine yayılmasıyla birlikte yapılan idarî düzenlemeyle Malatya Kapadokya satraplığına bağlı on valilikten biri haline yükselmiştir². Makedonyalı İskender'in Anadolu'daki hakimiyetiyle birlikte Kapadokya'ya bağlı bir kent statüsünü sürdürmüş olan Malatya, M.Ö. 93 yılında kısa bir süre için Armenia topraklarına katılmış, M.Ö. 69 yılında Anadolu'da yeniden idarî düzenlemeler yapan Romalı komutan Lucullus tarafından Roma topraklarına dahil edilmiştir³.

Roma'nın Kommagene krallığına üstünlüğünü kabul ettirmesiyle birlikte Fırat'ın batısında yer alan Malatya, Samosata ve Zeugma ile beraber Roma'nın doğu sınırını koruyan karakollardan biri konumuna gelmiştir⁴. Bu dönemde Malatya'ya yerleştirilen Legio XII Fulminata Roma'nın doğudaki önemli bir askeri üssü olmuştur⁵. Roma Legionu'nun Malatya'ya yerleştirilmesiyle birlikte kent merkezi Arslantepe'den iki kilometre kuzeye, bugünkü Eski Malatya'ya taşınarak yeni bir şehir kurulmuş, Traianus zamanında etrafı surlarla çevrilmiştir⁶.

Roma İmparatorluğunun M.Ö. 395 yılında Theodosius Magnus tarafından oğulları arasında paylaşılması ile Malatya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmış ve Bizans döneminde de bu önemini sürdürmüştür. Malatya M.Ö. 659 yılında Habib b. Mesleme tarafından İslam hâkimiyetine geçene kadar Bizans Devleti'nin doğuda önemli bir üssü olarak hem içerideki din ve mezhep çatışmalarında, hem de Sasanîlerle yapılan mücadelelerde Bizans ordularının konakladığı önemli bir merkez olmuştur.

Malatya ve çevresinin tarih öncesi ve tarihî devirlerde önemli bir merkez olduğu, bugüne kadar yapılan kazılarda ortaya konmuştur. Ancak son zamanlarda

¹ M. Mellink, "Anatolia", *Cambridge Ancient History*, IV, s. 232.

² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, nşr. Adnan Pekman, İstanbul 1993, s. 3.

³ O. Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1976, s. 146; S. Ağaladağ, *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1988, s. 229.

⁴ Strabon, 16,2,3; Tacitus, *Annales*, 12,12; S. Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1970, s. 147; P. M. Edwell, *Between Rome and Persia*, New York 2008, s. 8.

⁵ Ağaladağ, 234 vd; Edwell, *a.g.e.*, s. 18.

⁶ İmparator Traianus M.Ö. 114'te doğu seferine çıktığında Melitene'ye uğrayarak Legion XII Fulminata'yı da denetlemiştir. Bkz. Dio Cass. 68.19.2; R. P. Longden, "The Wars of Trajan", *Cambridge Ancient History*, XI (1975), s. 242 vd.; C. N. Debevoise, *A Political History of Parthia*, Chicago 1938, s. 219 vd.

tespit edilen höyük ve arkeolojik alanlar henüz aydınlatılmamış pek çok bilgi ihtiva etmektedir. Özellikle Malatya'nın mücavir alanlarında tespit edilen yeni yerleşim yerleri ve kaya mezarları oldukça dikkat çekmektedir. Bu alanlarda yapılacak yüzey araştırmaları ve kazıların özelde Malatya, genelde ise Anadolu'nun eskiçağ tarihiyle ilgili oldukça önemli bilgiler sunacağı aşikârdır.

Makalemizde konu edindiğimiz Malatya, Arapgir-Onar Köyü kaya mezarları, bölgede yer alan ve kültür envanterine⁷ giren diğer kaya mezarları ile bir bütünlük arz etmektedir. Anadolu'da prehistorik dönemlerden tarihî dönemlere kadar takip edilebilen ölü gömme adetleriyle ilgili bilgiler oldukça açıktır. Tarih boyunca insanlar ölümün bir son olmadığına, yaşamın ölümden sonra da devam edeceğine inanmışlar ve bu sebeple mezar yapılarına önem vermişlerdir. Eskiçağ dünyasında ölen kişinin, ruhunun bedenden ayrılıp "ölüler ülkesi"ne gidebilmesi için cesedinin gömülmesi gerektiğine, aksi takdirde ruhunun acı çekeceğine inanılmıştır. Orta Assur dönemine ait bir yazıtta "*Cesedi gömülmesin, ruhu atalarının ruhuna kavuşmasın*" şeklindeki beddua, ölüleri gömmenin önemini göstermektedir⁸. Birçok toplumda ölü gömme adetlerinin uygulanış biçimlerine bakıldığında, ölülerin iki farklı türde gömüldükleri görülmektedir. Bu gömü türlerinden ilki ve en yaygın olanı ölünün ceset halinde (*inhumasyon*) gömülmesidir. Diğeri ise çok yaygın olmasa da, Neolitik dönemden beri görülen ve İlk Tunç Çağı bitiminde, yani M.Ö. 3. bin sonlarından itibaren Anadolu'da da iyi bilinen cesedin yakılarak (*kremasyon*) gömülmesidir.

İlk aşamasına bedenini toprağa gömülmesiyle başlanan bu süreç; ölüye olan özlem, sevgi ve saygıyı göstermekte olup, kültürler arası farklılıkların etkisiyle farklı nitelikteki mezar tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Cesedin toprağa gömülmesi Paleolitik çağa kadar uzanır⁹ ve Neanderthal insanının ölülerini araç gereçlerle gömdüğü bilinmektedir¹⁰.

Yerleşik hayat düzenine geçen Neolitik insanı ölüme verdiği değerden dolayı ölülerini yerleşim içine gömerek uzun süre devam edecek bir geleneği (*intramural*) başlatmıştır. Neolitik dönem insanları ölülerini Paleolitik dönem in-

⁷ Malatya Kültür Envanteri, Malatya 2014.

⁸ A. T. Ökse, "Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, sayı 5 (Ankara 2005), s. 1.

⁹ R. Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan*, çev. Bigi Altınok, İstanbul 1995, s. 82.

¹⁰ G. Childe, *Tarihte Neler Oldu*, nşr. Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, İstanbul 1990, s. 29 vd.; H. Bahar, "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya 2013, s. 268.

sanlarına göre daha gösterişli törenlerle ve daha çok emek gerektiren bir şekilde evlerde açtıkları mezarlara gömmüşlerdir¹¹. Geç Neolitik ve Kalkolitik dönemle beraber artan nüfusla birlikte yerleşim içi gömü sayısında bir azalma olduğu daha çok çocukların yerleşim içine gömüldükleri görülmektedir. Bu dönemde yetişkin bireyler ise yerleşim dışındaki bir alana (*extramural*) gömülmüşlerdir¹².

Tunç çağıyla birlikte basit toprak mezarların yanında gömü geleneğinde bir zenginleşme olmuş, kalıcı küp mezar ve sandık mezarlara da rastlanmıştır¹³. Ölüünün ceset olarak gömülmesinde Anadolu'da çok değişik mezar tipleri bulunmaktadır. Bunlar kaya mezarları, taş sandık mezarlar, oda mezarlar, basit toprak mezarlar ve küp mezarlardır. Eskiçağ Ön Asya dünyasında Asur, Hitit ve Hurriler ölülerini oda mezarlarda gömmüşlerdi¹⁴. Urartular başta yazıları olmakla birlikte kültürel açıdan pek çok konuda etkilendikleri Asurlulardan oda mezar geleneğini alarak Anadolu'da ilk kez kaya mezarlarını kullanmış¹⁵, bu mezar geleneği sonraki dönemde Frigler aracılığıyla Anadolu'da yayılmış, Likya ve Roma döneminde de yaygınlık kazanmıştır¹⁶. Anadolu'nun farklı bölgelerinde karşımıza çıkan kaya mezarları arasındaki benzerlikler, bunların ortak bir kültürün ürünü olduğunu düşündürmektedir¹⁷.

Çalışmamıza konu olan Arapgir Onar Köyü kaya mezarları, köyün güneybatısındaki vadinin üst kısmındaki kayalık alanda bulunmaktadır (Res. 1-3). Burada toplam yirmi kaya mezarı ve bir kaya barınağı bulunmakta olup, kaya

¹¹ Childe, *a.g.e.*, s. 49.

¹² J. Melleart, *The Neolithic of The Near East*, London 1975, s. 124.

¹³ Bahar, *a.g.m.*, s. 269.

¹⁴ Mezarların oda şeklinde ve anıtsal kompleksler olarak yapılması ölü ruhuna bırakılan sunulara dayandırılır. Bu konuda bkz. Ökse, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁵ F. Işık, "Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demirçığ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXVIII (Ankara 1989), s. 17; D. Yiğitpaşa, "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı 25 (Erzurum 2010), s. 180.

¹⁶ N. Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara 2000, s. 107; Hellenistik ve Roma döneminde Anadolu'da kullanılan mezar tipleri için bkz. Ç. Özbek, "Anadolunun Hellenistik ve Roma Dönemi Anıt Mezar Geleneğine Genel Bir Bakış", *Patronvs: Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, ed. E. Öztepe-M. Kadioğlu, İstanbul 2007, s. 265 vd.; S. Cormack, "Funerary Monuments and Mortuary Practice in Roman Asia Minor", *The Early Roman Empire in the East*, ed. S. E. Alcock, Oxford 1997, s. 139 vd.; M. Spanu, "Burial in Asia Minor During the Imperial Period with a Particular Reference to Cilicia and Cappadocia", *Burial, Society and Context in the Roman World*, ed. J. Pearce-M. Millet-M. Struck, Oxford 2000, s. 170 vd.

¹⁷ K. Köroğlu, "Urartu kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu'daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni", *Arkeoloji Sanat*, CXXVII (İstanbul 2008), s. 32.

mezarlarının altı tanesi girişleri toprakla dolduğu için incelenememiştir. Mezarlar birbirlerine yer yer zorla ulaşılabilen patikalarla bağlanmaktadır. Mezarları birbirine bağlayan bu yollar üzerinde kayalara merdiven de oyulmuştur¹⁸ (Res. 4). Mezarların biri hariç tümünün girişi güney yönündedir. Mezarları incelemeye köyün hemen altında bulunan ve kayalığın batısından başlanmış, mezar numaralandırmaları batıdan doğuya doğru verilmiştir.

Mezar 1: Kayalığın en batısında yer alır. Diğer mezarlarda görülmeyen bir şekilde bu mezarın önüne batı yönünde açılmış 70 cm. genişliğinde 140 cm. yüksekliğinde bir kapı ile ulaşılır (Res. 5). Buradan girildikten sonra mezar önündeki 7 m. uzunluğunda ve en geniş yeri 2.50 m. olan bir alandan mezar odasına girilir. Mezar ön odası olarak düşünülebilecek bu alanın tavan kısmı deniz tarağı görünümünde bir yarım kubbe olarak oluşturulmuştur (Res. 6). Mezar odasına giriş sağlayan kapı aralığı 80 cm. genişliğinde 140 cm. yüksekliğindedir. Kapının üzerinde, içeriden kenarları yaklaşık 40 cm. dışarıdan ise 15 cm. olan kare mazgal bir ışıktandırma penceresi bulunur (Res. 7). Giriş kapısının tabanında ve yanlarında girişin bir kapı ile kapatılmasını sağlayan mil yuvaları mevcuttur.

Mezar odası 230x250 cm. ölçülerinde yaklaşık olarak kare bir alandır. Mezar odasında giriş dışındaki üç yönde klineli *arkosolium*lar bulunmaktadır. Girişin karşısında bulunan *arkosolium* 195 cm. genişliğinde 120 cm. derinliğinde ve 125 cm. yüksekliğindedir. Girişin solundaki *arkosolium* 185 cm. genişliğinde 110 cm. derinliğinde ve 120 cm. yüksekliğindedir. Girişin sağındaki *arkosolium* ise 200 cm. genişliğinde 115 cm. derinliğinde ve 113 cm. yüksekliğindedir. Mezar odasının tabanında ana kayaya oyulmuş 160x60 cm. ebatlarında üst kısmı kapaklı olduğu anlaşılan düzgün bir şekilde oyulmuş iki *khamosorion* tipi mezar teknesi bulunur (Res. 8). Mezar odasında *arkosolium*ların hemen altına gelecek şekilde 1.60 m. uzunluğunda 0.40 m. derinliğinde ve 0.30-0.35 m. yüksekliğinde açılmış *oyuklar* (Res. 9) vardır. *Arkosolium*ların altında bulunan bu yerler, ölü armağanlarının bırakıldığı alanlar olabileceği gibi bu mezar odalarının bir kez kullanılmadığı, daha sonraları buralara da gömü işleminin yapıldığını düşündürmektedir.

Mezar 2: Bu kaya mezarı özellikleri ve planı itibarıyla Onar kaya mezarları topluluğu içinde ayrı bir yere sahiptir. Düzensiz yamuk bir plan göstermekle birlikte mezar odasının iç kısımlarında bu düzensizlik kayanın oyulmasında daha

¹⁸ Tek odalı mezarların tarihlenmesinde ve Urartu ile ilişkilendirilmesinde mezarların bulunduğu kayalıklarda bulunan kaya basamakları, sur temel yatakları, suya inen merdivenli tüneller ve sarnıçlar kıstas alınmıştır. Bkz. Köroğlu, a.g.m., s. 29.

fazla kendisini gösterir (Res. 10). Batı duvarı 7.10, kuzey duvarı 6.20, doğu duvarı 5.65 güney duvarı ise 5 m.'dir. Bu ölçülerle, kaya mezarları içerisinde en büyük olanıdır. Ancak duvarlarında *arkosolium*lar bulunmamaktadır. Cepheye yakın kısımlar daha düzenli oyulmuştur. Mezar odasının bu kısmı ve tahrip olan cephe kısmı bu mezar odasını daha ilginç bir hale getirmektedir. Kaya mezarının cephe kısmı (güney) sarp kayalık olduğundan buradan giriş imkânı yoktur (Res.11). Bu sebeple mezar odasının girişi doğusunda bulunan kaya mezarının batı duvarından verilmiştir (Res. 12). Bu özelliği ile Onar Kaya mezarları içerisinde girişi başka bir mezar odasından sağlanan tek mezardır. Odanın zemini oldukça düzensiz olup büyüklü küçüklü çok sayıda değişik şekillerde oyuklar vardır (Res. 13). Zemindeki bu küçük oyuklar bu yerleşim yerinde başka bir gömü geleneğinin de mi var olduğunu düşündürmektedir. Bunlar birer urne çukuru olabilirler. Zeminde bulunan daha büyük olan daire ve dikdörtgen çukurlar da sunak olarak kullanılmış olabilirler.

Bu mezar odasının kuzey duvarında bulunan dışa taşkın kaya bloğunun niçin bırakıldığı ilk önce anlaşılamamış fakat yakından incelendiğinde mezar odasının o duvarında benzer dört ize rastlanmıştır (Res. 14). Bunların mezar odasının oyulması esnasında bırakıldığı ve sonradan blok taşların koparıldığı şeklinde düşünülecek kaya mezarı açma tekniğini gösterdiği kanaatindeyiz. Ancak cephe bölümünün hem duvar kısmı hem de tavanı özenli şekilde oyularak yüzey düzeltilmiş tavan kısmında da eğimli bir tonoz örtü görünümü sağlanmıştır (Res. 15). Ayrıca bu kısımda tavan sıvalıdır. Mezar odasının bu bölümünde duvarlardan tavan geçiş silmelerle belirginleştirilmiş, özellikle yapının güney duvarında gerek tabanda gerekse tavana geçişte bu silmeler yapıya adeta bir mimari yapı izlenimi kazandırmaktadır. Yine güney duvarı ortasındaki kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla bir sütunla cephenin ikiye bölünerek burada iki pencere açıklığının olduğu düşünülebilir. Yapının mevcut durumu bu mekânın ölü gömme gelenekleriyle ilişkili kutsal bir işleve sahip olduğunu düşündürmektedir. Yapının giriş kısmının sağ tarafında, doğu duvarında bir de niş açılmış, nişin solunda da bir gemi dümenini anımsatan kazıma tekniğiyle bir bezeme mevcuttur.

Bu yapı *kremasyon* gömü yapılmış bir mezar odası olabileceği gibi Onar kaya mezarlarından farklı plan ve düzenlemesiyle onlardan hem daha sonra yapılmış ve hem de farklı amaçlarla kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Bu mezar odasına girişin bir mezar odasının duvarından sağlanması ve odanın güney kısmının Onar mezarlarında görülmeyen bir biçimde adeta bir mimari yapıyı andırıyor olması bu düşünceye temel oluştursa da küçük de olsa herhangi

bir buluntunun elde edilememesi bu konuda kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir.

Mezar 3: Onar kaya mezarları içerisinde en çok tahribata maruz kalan mezardır. Mezarın güney ve doğu kısmı bu tahribatlarla büyük oranda yok olmuştur. Bu sebeple mezarın giriş kapısı yoktur. Bu mezar odasının batı duvarından açılan 0.70 m. genişliğinde 1.05 m. yüksekliğindeki kapıdan Mezar 2'ye giriş sağlanır (Res. 12). Kuzey duvarında bir *arkosoliuma* sahip alan düzensiz bir plan göstermektedir. 210 cm. genişliğinde 60 cm. derinliğinde ve 65 cm. yüksekliğindeki dikdörtgen şeklindeki bu nişin içinde kayada son zamanlarda yapılan tahribatlar sonucu Mezar 3'ün doğusundaki Mezar 4'e açılan bir açıklık oluşmuştur (Res. 16).

Mezar 4: Onar kaya mezarları içerisinde düzenli bir kemerli niş içerisine alınmış kapısıyla dikkat çeken cephe düzenlemesine sahiptir. 175 cm. genişliğinde 185 cm. yüksekliğinde beşik kemeri andıran giriş nişi içerisinde, mezar odasına 105 cm. yüksekliğinde 85 cm. genişliğindeki bir kapı ile girilir (Res. 17). Kapının üzerinde dıştan kenarları 25 cm. olan kare formlu bir aydınlatma açıklığı bulunur. Yaklaşık 190x260 cm. ölçülerindeki mezar odasında giriş dışındaki üç duvara açılmış *arkosoliumlar* mevcuttur. Girişin karşısında bulunan *arkosolium* 190 cm. genişliğinde 110 cm derinliğinde ve 120 cm yüksekliğindedir ve orta kısmında 90 cm. genişliğinde muhtemelen sonraki kullanımlara ait düzenli olmayan bir niş bulunmaktadır (Res. 18). Girişin solundaki *arkosolium* 225 cm. genişliğinde 95 cm. derinliğinde ve 115 cm. yüksekliğindedir. Girişin sağındaki *arkosolium* ise 230 cm. genişliğinde 90 cm. derinliğinde ve 115 cm. yüksekliğindedir.

Mezar odasının ortasında uzunlamasına 70 cm. genişliğinde 140 cm. uzunluğunda *tabana oyulmuş bir mezar teknesi* açılmıştır. Bu mezar odası Onar Kaya mezarları içerisinde kabartma süslemeleri ile ayrı bir öneme sahiptir. Mezar odasının yanlarında bulunan her iki *arkosoliumun* da yanlarında amphora benzeri çift kulplu ve kaideli bir kap içerisinde çıkan sarmaşık dallarından oluşan bitkisel süsleme mevcuttur¹⁹. Mezar odasına girişte soldaki nişin sağında bulunan kabartma daha sağlam olarak günümüze ulaşmıştır (Res. 19, 20). Bu motif kuşağının hemen üzerinde kayanın dışa taşkın bir şekilde bırakıldığı görülmektedir. Muhtemelen buralara aydınlatma için kandiller ya da tanrılara sunulan heykelcikler bırakılmış olabilir. İlk yapıldığında oldukça düzenli ve bezemeli olduğu anlaşılan bu mezar belki de bu özelliklerinden dolayı çok tahribata uğramış, bu kabartma

¹⁹ Sarmaşık yaprakları, bezeme öğesi olarak kullanılmasının yanı sıra “ebedi hayatı” sembolize etmektedir: T. Wujewski, *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*, Poznan 1991, s. 49-50.

süslemelerden giriş kapısının sağında ve solunda yer alanlar hemen hemen bütünüyle tahrip olmuş ve sadece izleri günümüze ulaşabilmiştir. Yine mezar odasında ve nişler içerisinde boya izleri görülmektedir. Ancak boya ile yapılan süslemeler hakkında maalesef kesin bir çıkarımda bulunmak mümkün olamamakla birlikte girişin solundaki niş içerisindeki boyalı bezeme stilize edilmiş bir insan olarak kabul edilebilir. Mezar odasındaki *arkosolium*lar da oldukça tahrip edilmiş bir durumdadır.

Mezar 5: 1.80 m. yüksekliğinde 1.30 m. genişliğinde bir niş içerisine alınmış 0.70 m. genişliğinde ve 1 m. yüksekliğinde kapı ile girilen mezar kaya mezarları içerisinde hem düzgün cephe görüntüsüyle hem de mezar içindeki özellikleriyle önemli bir yapıdır. Kapının 50 cm. üzerinde, dıştan 27x12 cm. içeriden ise 70x55 cm. ölçülerinde bir mazgal aydınlatma açıklığı bulunmaktadır (Res. 21).

Mezar odası 240x235 cm. ölçülerinde kareye yakın bir mekan olup giriş dışında üç yönde açılmış *arkosolium*larla genişletilmiştir. Mezar odasının tavanı düz bir görünüme sahiptir. Onar kaya mezarları içerisinde mezar odasının bütünüyle işçilik açısından özenle işlenişyle dikkat çekicidir. Girişin karşısındaki *arkosolium*, 210 cm. genişliğinde 110 cm. derinliğinde ve orta kısmı 105 cm. yüksekliğindedir. Bu *arkosolium* üzerinde ve kline altında yazı kuşağı bırakılmış olup üzerine yazı yazılmamıştır (Res. 22). Girişin sağında bulunan *arkosolium* 225 cm. genişliğinde 120 cm. derinliğinde ve 110 cm. yüksekliğindedir. Girişin solundaki *arkosolium* 210 cm. genişliğinde 105 cm. derinliğinde ve 110 cm. yüksekliğindedir. Bu mezar odasında en dikkat çeken özellik *arkosolium* içerisinde ölülerin başlarının konulduğu yastıkların belirgin olarak yapılmasıdır. Bu *arkosolium*larda bulunan yan yana yapılmış yastıklar aynı mezar yerinde iki ölünün bir arada gömüldüğünü düşündürmektedir (Res. 23). Her üç yöndeki *arkosolium*un altında yine mezar odasının kenarlarında yaklaşık 180 cm. uzunluğunda 45 cm. derinliğinde ve 30 cm. yüksekliğinde *oyuklar* mevcuttur (Res. 24). Mezar odasının zemininde uzunlamasına 50-55 cm. genişliğinde ve 200 cm. uzunluğunda tabana oyulmuş iki mezar teknesi bulunmaktadır. Diğer mezar odalarındaki hem *tabana oyulmuş mezar tekneleri* hem de *arkosoliumların* altındaki oyuklara oranla büyüklüğüyle bir ölünün yatırılmasına uygun ebatları, bunların ölülerin bırakıldığı alanlar olabileceği düşüncesini desteklemektedir. Bu mezar odasının da gerek *arkosolium*larda gerekse zemininde yer yer tahribat yapılmıştır. Ancak yine de cephe görüntüsü, kapısı, *arkosolium*lar ve ince taş işçiliğiyle önemli bir mezardır. Özellikle mezarın bütününde kaya yüzeyinin düzleştirildiği ve pürüzsüz bir yüzey elde edildiği görülmektedir (Res. 25).

Mezar 6: Bu mezar odası gerek üçgen alınlıklı bir cepheye sahip girişi gerekse mezar odasındaki bezemeleriyle önemli bir yapıdır. Giriş nişi 140 cm. genişliğinde ve 285 cm. yüksekliğindedir. Giriş büyük ölçüde tahrip edilmiş, dolayısıyla kapı açıklığı hakkında kesin bir bilgi edinilemezse de kapı üzerinde 45 cm. genişliğinde bir pencere açıklığının olduğu tespit edilebilmektedir (Res. 26).

Yaklaşık 250x255 cm. ölçülerindeki mezar odasında giriş dışında üç yönde *arkosolium*lar bulunmaktadır. Mezar odasının tavanı yan duvarlara doğru alçalan basık bir tonoz örtü görünümündedir. Girişin karşısındaki *arkosolium* 210 cm. genişliğinde 115 cm. derinliğinde ve 115 cm. yüksekliğindedir. Altında 175 cm. genişliğinde 25 cm. derinliğinde ve 40 cm. yüksekliğinde bir *oyuk* bulunmaktadır. Girişin solundaki *arkosolium* 200 cm. genişliğinde 115 cm. derinliğinde ve 110 cm. yüksekliğindedir. Bunun altında 165 cm. genişliğinde 30 cm. derinliğinde ve 30 cm. yüksekliğinde bir *oyuk* bulunmaktadır. Girişin sağındaki *arkosolium* ise 195 cm. genişliğinde 125 cm. derinliğinde ve 110 cm. yüksekliğindedir. Bu *arkosoliumun* altında da 160 cm. genişliğinde 25 cm. derinliğinde ve 35 cm. yüksekliğinde bir *oyuk* açılmıştır. *Arkosolium*ların cephesinde kemer kavisini boyunca kazıma bezeme kuşaklarının bulunması bu mezara diğerlerinden ayrı bir özellik katmaktadır. Girişin karşısındaki *arkosoliumun* üzerinde kemer kavsini çevreleyen kalın bir çizgi şeklinde oyulmuş geometrik meander motifi bulunmaktadır (Res. 27). Nişin solunda kalan boşluğa kırmızı aşı boyasıyla bir deve başı resmedilmiştir. Girişin sağında ve solunda bulunan *arkosolium*lar ise yumurta dizisi ile çevrelenmiştir (Res. 28). Ayrıca girişin solundaki *arkosoliumun* yan üst tarafına kırmızı aşı boyası ile figürlerin yalnızca kalın bir fırça ile basit çizgilerden yapılmış dış kontur çizgilerinin görülebildiği, Onar bölgesindeki yerel halkın kırsal yaşamının, geçim kaynaklarının veya bir kervanın ilerleyişi sahnesi olduğunu düşündüğümüz resim bulunmaktadır (Res. 29). Mezar 6 ile mezar 8 arasında tespit edebildiğimiz ancak girişleri toprakla kapandığı için inceleyemediğimiz üç mezar bulunmaktadır.

Mezar 7: Onar Nekropol alanında tahribata en çok uğrayan ikinci mezardır. Özellikle giriş cephesi bütünüyle tahrip edilmiştir. Kaya mezarının günümüze ulaşan dış görünümünden Onar mezarlarının çoğunda bulunan kemerli bir girişe sahip olduğunu görmekteyiz (Res. 30). Ancak planını incelediğimizde Onar nekropolünde bulunan yan yana yapılan kaya mezarları gibi burada da bağımsız iki kaya mezarının olduğu düşünülebilir. Giriş nişinin hemen arkasında bulunan oda ile sol tarafta ayrı bir mezar odası bulunduğu işaret eden bu iki odanın orta kısmında tavandan aşağıya sarkan bir kaya kalıntısı mevcuttur. Yine girişin hemen

sağında da 175x180 cm. ölçülerinde bir oda vardır (Res. 31). Mezar odasının zemini oldukça düzensizdir ki bu tahribatlar sonrasına da ait olabilir. Zeminde 70-90 cm. çaplarında ve 40-50 cm. derinliğinde iki çukur yer alır. Girişin karşısında 50-75 cm. derinliğinde ve 175-190 cm. uzunluğunda iki kline nişinin izi bulunmaktadır. Girişin solunda 20 cm. derinliğinde 70 cm. genişliğinde bir niş bulunmaktadır. Mezar odasının tavan kısmı yan odalarda tonoz giriş kısmında is düz bir şekildedir (Res. 32). Mezar odasının duvar ve tavanında bulunan kalın bir is tabakası, bu mezarın daha sonraki dönemlerde uzun süre barınmak maksadıyla kullanıldığına işaret etmektedir.

Mezar 8: Bu kaya mezarına 190 cm. yüksekliğinde ve 190 cm. genişliğinde 55 cm. derinliğindeki kemerli bir niş içerisindeki 75 cm. genişliğinde ve 80 cm. yüksekliğindeki kapı aralığı ile girilir (Res. 33). Mezar 8'in sağ tarafında bir kaya mezarı daha bulunmakta ancak girişi toprakla dolduğu için incelenememiştir (Res. 34). Mezar odası 260x210 cm. ölçülerindedir. Mezar odasının yüksekliği 180 cm'dir. Mezar odasının karşı duvarında 210 cm. genişliğinde 100 cm. derinliğinde bir *arkosolium* bulunur. Bu mezar odası da planı itibarıyla farklılıklar gösterir. Mezar odası beşik tonoz şeklinde bir üst örtüye sahiptir. Dolayısıyla yanlarda bulunan klineler ayrıca bir niş içerisinde değildir (Res. 35, 36). Mezar odasının batı duvarı sonraki tahribatlarla kaldırılmış ve iç mekan açısından batısında bulunan mezarla bütünleşmiştir (Res. 37).

Mezar 9: 160 cm. genişliğinde 190 cm. yüksekliğindeki kemerli bir niş içerisindeki 70 cm. genişliğinde ve 90 cm. yüksekliğindeki bir kapı ile girilen bu mezar odası plan olarak Mezar 8'le benzer özelliklere sahiptir (Res. 33). Beşik tonoz şeklinde bir üst örtüye sahip bu mezar odasında da kemerli nişler bulunmayıp mezar odasının giriş dışındaki üç kenarında 50 cm. genişliğindeki cesetlerin bırakıldığı klineler mevcuttur (Res. 38, 39). Mezar odasının tavanında yer yer kiremit rengi boya kalıntıları mevcuttur.

Kaya Barınağı: Mezar 9 ve Mezar 10 arasında yer alan bu kaya barınağı 10x 3 m. boyutlarında doğal bir yapıdır. Bazı yerlerinde kaya yüzeyi düzeltilmiş olsa da özellikle tavan kısmındaki doğal kaya çatlakları (Res. 42) burasının büyük oranda doğal olduğunun göstergesidir (Res. 40, 41). Ortasında açılan çukurlar, bu barınağın değişik amaçlar için kullanılmış bir yerleşim alanı olabileceğini düşündürmektedir (Res. 43). Barınağın ortasında bulunan 120-130 cm. çaplarında oval iki çukur kış aylarında kaya çatlaklarından gelen suların birikmesi için kullanılmış olabilir. Girişin solunda kalan alanın tamamen mülle kaplı olması ve

çukurların üst tarafında çatlaklardan akan suyu bu çukurlara yönlendirme kanalları da bu tezi desteklemektedir²⁰.

Mezar 10: Onar Kaya mezarları içerisinde girişi en düzensiz olan yapıdır. Bu durum, mezar odasının iç kısmındaki düzenlilik ve duvarlarındaki kırmızı boyalı bezemeyle büyük bir tezat teşkil eder. Bu tezatlığın sebebi mezarın soyulmasına ve tahrip edilmesine karşı bir önlem olmalıdır. Bu şekilde mezarın içine bırakılmış sunuların ve hediyelerin antik dönemden beri var olan mezar soygunlarına karşın alınmış basit bir önlem olabilir. Mezar odasına 50x60 cm. ölçülerinde oval düzensiz bir kapı açıklığıyla girilir. Giriş açıklığının sağ tarafında bulunan iki küçük delik sonradan yapılan tahribatlara ait olmalıdır (Res. 44). Mezar odası 190x170 cm. ölçülerinde bir ön oda ve bu odanın karşı duvarının sağ çaprazından 65 cm. genişliğinde ve 25 cm. derinliğinde bir kapı ile girilen ve 80 cm. genişliğinde ve 160 cm. uzunluğunda arka odadan oluşur (Res. 45). Mezar ön odasının ortasında 145x50 cm. ölçülerinde tabana oyulmuş bir mezar teknesi mevcuttur. Bu mezar odası boyutları açısından küçük bir yapı olmasına rağmen duvarlarındaki resimleri ile önem arz eder.

Mezar ön odasında, girişin solundaki duvarda dördü otlayan ikisi koşar vaziyette işlenmiş altı attan oluşan bir figür kuşağı mevcuttur (Res. 46). Otlayan ve koşan atların dizilişinde bir düzen söz konusu değildir. Atların sol iki baştaki sağa doğru, sağ iki baştaki sola doğru ortadaki atlar ise zıt yönlerde yanlara doğru resmedilmiştir. Sol baştaki iki at otlar, üçüncü koşar, dördüncü otlar, beşinci koşar, altıncı at ise yine otlar durumunda verilmiştir. Dolayısıyla atların hem yönleri hem de duruşlarının karışık bir şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak resimdeki bozulmalara rağmen atların anatomisinin oldukça başarılı bir şekilde bezendiği görülmektedir. Atların oldukça başarılı bir şekilde ayrıntılı işlenmiş olması ve yine kuyruklarının düğümlü olarak verilmesi (Res. 47) bu mezardaki doğulu etkiler olarak görülebilir ve bu sebeple kökenin Türkistan olabileceğini düşündürmektedir²¹. Çünkü atın bozkır kültüründeki önemi ve bu coğrafyada

²⁰ Bunun benzeri bir örnek Mardin ili Midyat ilçesi Aktaş Nekropolü'nde görülmektedir. Bu konuda bkz. N. Erdoğan-M. Deniz, "Aktaş Mevkii Nekropol Kazısı 2013", 23. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 4-7 Mayıs 2014 Mardin, s. 178.

²¹ Bu bölgede Güney Komagene Bölgesi'ndeki Üçgöl, Bilek ve Tuğlu Kaya mezarları da resimli bezemeleri ile dikkat çeker. Bu örneklerdeki resimler incelendiğinde Onar kaya mezarları ile bir benzerlik ve ilişki kurulamamakla beraber bu örneklerdeki figürler ve konular hem birbirleriyle benzerlikler hem de Helenistik ve Romalı etkiler gösterirler: Medusa benzeri kadın başları, ilk örnekleri Helen Geometrik döneminde görülen cenaze alayı, ellerini baş hizasına kadar kaldırıp dua eden figürler gibi. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. M. Önal-H. Güllüce, "Tuğlu Resimli

atın kuyruğunun bağlanması geleneği tarih çağlarının başlangıcına dayanan bir gelenektir. Figür kuşağı alttan ve üstten geometrik süslemeyle sınırlandırılmıştır. Figür kuşağının üstünde üçgen dizisinden oluşan testere ağzı bir bezemeyle onun üstünde uzanan bir çizgi şerit kuşağı bulunur. At sırasının altında ise üstte kırmızı renkli şerit çizgi, altta ise dalga motifi arasında karelerden oluşan bir bezeme kuşağı yer almaktadır. Bu bezeme kuşağının sol alt köşesinde bir güneş (Res. 50) ve orta kısmında ise bir insan figürü bulunur. Güneşin figür kuşağının altında bulunmasının da ayrı bir anlamının olması muhtemeldir. Bir kaya mezarı odasındaki bu bezemenin olması batan güneş yani hayatın sonu (ölüm) ile ilişkilendirilebilir. Oldukça tahrip edilmiş vaziyetteki insan resmiyle ilgili ayrıntılı bir yorum yapmak ise mümkün değildir.

Ana girişin karşısında arka odaya geçişi sağlayan kapı açıklığının solunda kalan kısımda ise karışık bir kompozisyon işlenmiştir (Res. 48). En solda bir süvari ortada muhtemelen bir deve sağda ise sağında ve solunda insan figürleriyle çadırı anımsatan konik çatılı bir yapı ve bu sahnenin altında muhtemelen koyun veya keçilerden oluşan bir küçükbaş hayvan sürüsüyle bir çoban bulunmaktadır. Kompozisyonun solunda bulunan süvari resmi belli belirsiz seçilebilmektedir. Kompozisyonun orta kısmında bir deve dış konturları ile betimlenmiştir. Devenin sırt kısmı çok belirgin olmamakla beraber sanki çift hörgüçlü bir Asya devesinin çizilmek istendiğini akla getirmektedir. Devenin sağında ise üstte muhtemelen yuvarlak gövdeli ve kübik çatılı bir yapının yanlarında iki kişi betimlenmiştir. Bunlardan soldaki sanki kısa bir pantolon giymiş sol omzunda tırpanı andıran bir alet taşımaktadır. Soldaki figür ile yapının bir kısmı kırmızı boyayla betimlenirken yapının bazı bölümleri ve sağdaki figür daha koyu siyah boyayla resmedilmiştir. Sağdaki figür adeta diz kapaklarına kadar uzanan daha dökümlü bir elbise giymiş ve başındaki büyük bir başlıkla daha heybetli bir görünümüne bürünmüştür. Bu bölümdeki tüm figürler sadece dış konturları çizilerek betimlenmişken belki de bir din adamı olan bu kişinin resmi bütünüyle boyanmıştır. Dolayısıyla kompozisyonun bu bölümü dinî içerikli bir sahneyi temsil ediyor olmalıdır. Bu sahnenin altında ise yine küçükbaş hayvanlardan oluşan bir sürü sadece dış konturları çizilerek betimlenmiştir. Bütün bunlar günlük hayatla ilgili sahneler olmalıdır.

Girişin sağında yer alan resimler oldukça tahrip olmasına rağmen burada da savaşçı süvarilerin işlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kalan izlerden anlaşıldığı

Kaya Mezarı”, 60. *Yaşında Fahri Işık'a Armağan: Anadolu'da Doğdu*, haz. Taner Korkut, İstanbul 2004, s. 519-548; M. Blömer-E. Winter, *Kommagene: Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi*, ed. Betül Avunç, İstanbul 2011, s. 285 vd.

kadarıyla bu duvardaki resimler düzensiz bir şekilde işlenmiş olup girişin solundaki resimlerle arasında bir üslup birliği de bulunmamaktadır (Res. 49).

Mezar 11: 175 cm. genişliğinde kemerli bir niş içerisine alınmış 70 cm. genişliğinde bir kapı ile girilen mezar odasının gerek kapı açıklığı gerekse mezar odası toprakla dolmuştur (Res. 51). 210 cm. genişliğinde 230 cm. uzunluğunda kareye yakın bir mezar odasına sahiptir. Plan olarak 8 ve 9 no.lu mezarlara benzerlik gösterir. Mezar odası yanlara doğru eğimli bir beşik tonozu andırır (Res. 52, 53). Mezar odasının yüksekliği tam olarak tespit edilememekle birlikte toprak dolgudan sonra 160 cm.'dir. Mezar odasının kuzeybatı köşesinde 30-35 cm. derinliğinde bir oyma bulunur ki ne amaçla ve ne zaman yapıldığı hakkında fikir yürütmek oldukça güçtür.

Mezar 12: Bu mezar odasının cephesi tamamen tahrip edilmiş bundan dolayı giriş kapısı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir (Res. 54). Mezar odası batı duvarı 2.30 m. doğu duvarı 2.50 m. ve kuzey duvarı 2.05 m. güney duvarı 2.10 m. ebatlarıyla kareye yakın yamuk bir plan göstermektedir. Odanın tavanı düz bir şekilde oyulmuştur. Girişin karşısında kuzey duvarında ve solunda batı duvarında birer *arkosolium* bulunmaktadır. Girişin karşısındaki *arkosolium* 190 cm. uzunluğunda 80 cm. derinliğinde ve 120 cm. yüksekliğinde kemerli bir yapıdadır (Res. 55). Girişin solundaki *arkosolium* ise 215 cm. uzunluğunda 70 cm. derinliğinde ve 120 cm. yüksekliğinde yine kemerli bir yapıdadır (Res. 56). Girişin sağında doğu duvarında bir mezar yerinin olmaması Onar kaya mezarları içerisinde bir farklılık olarak göze çarpar. Mezar odası, girişin karşısında bulunan nişin içerisinde bir tekne oyulması ve buradan açılan bir deliğin yine odanın zemininde oyulmuş bir tekne ile kanalla birleştirilmesi, bu mezarın sonraki dönemlerde farklı amaçlarla kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir (Res. 55, 57). Bölgenin bugün de kendine has üzümünün meşhur olduğu bilinmektedir. Kanıt olmamakla birlikte mezarın daha sonraları büyük bir olasılıkla üzümün şirasını çıkarmak ve belki de şarap imal etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Mezar 13: Düzgün 160 cm. genişliğinde kemerli bir niş içerisinde bulunan kapıyla girilmektedir. 85 cm. yüksekliğinde 60 cm. genişliğindeki kapının üzerinde kenarları içeride 40, dışarıda 20 cm. olan bir mazgal pencere bulunmaktadır. Ancak giriş kapısı toprakla dolmuştur (Res. 58). Bu mezara, bitişiğinde bulunan Mezar 12'deki tahribat sonucu açılmış açıklıktan girilebilmektedir (Res. 60). Bu mezar odasında da giriş dışındaki duvarlarda üç *arkosolium* bulunur. Girişin karşısında ve solunda bulunan *arkosolium*lar 190 cm. genişliğinde 100 cm. derin-

liğinde ve 100 cm. yüksekliğindedir. Girişin sağındaki *arkosolium* ise 200 cm. genişliğinde 95 cm. derinliğinde ve 100 cm. yüksekliğindedir. Mezar odası 200 cm. yüksekliğe sahiptir. Kaya mezarları içinde en çok tahrip edilen mezarlardan biridir. Özellikle Onar kaya mezarlarının bir ortak özelliği durumundaki kemerli *arkosolium*ların altında açılan *lokulus*lar bütünüyle tahrip edilmişlerdir (Res. 59). Özellikle bu bölümde tahribatın yoğunlaşması, burada yer alan hediyelerin devamı olup olmadığına bakılmasından kaynaklı olabilir. Çünkü defneciler ve mezar soyguncuları daha önce oraya bırakılmış hediyeler bulmuş iseler devamını kaya içinde aramak gibi mantık dışı işlere kalkışabilmektedirler. Dolayısıyla bu kaya mezarı giriş kapısı, kapı üzerindeki mazgal ışıklandırma penceresi (Res. 61), tonoz görünümlü eğimli tavanı ve tavanda bulunan boya ile yapılmış geometrik çizgi bezemeli süslemeleri²² (Res. 62) ile oldukça önemli bir kaya mezarı olmasına rağmen yapılan tahribatlarla özellikle *arkosolium*lar ve zemin büyük ölçüde özelliğini yitirmiştir (Res. 63).

Mezar 14: Onar kaya mezarlarının en doğuda olanı olup cephesi güney doğuya doğrudur. 180 cm. genişliğinde ve 170 cm. yüksekliğinde yuvarlak bir niş içerisine alınmış 110 cm. yüksekliğinde 80 cm. genişliğinde bir kapıyla girilmektedir (Res. 64). Kapı üzerinde dışarıdan 20, içeriden 40 cm. ölçülerinde kareye yakın bir mazgal aydınlatma penceresi bulunur (Res. 69). Mezar odası 225x245 cm. ebatlarında kareye yakın bir plana sahiptir. Girişin karşısında 195 cm. genişliğinde 105 cm. derinliğinde ve 110 cm. yüksekliğinde (Res. 65), girişin solunda 195 cm. genişliğinde 110 cm. derinliğinde 115 cm. yüksekliğinde (Res. 66) ve girişin sağında 185 cm. genişliğinde 100 cm. derinliğinde ve 120 cm. yüksekliğinde (Res. 67, 68) olmak üzere mezar odasında üç *arkosolium* bulunmaktadır. Bu mezar odasının ortasında açılan *mezar teknesi* diğer mezarlardan farklı olarak uzunlamasına değil enlemesine olarak açılmıştır. 65 cm. genişliğinde ve 155 cm. uzunluğundadır. Mezar odasının tavanı tonoz görünümlü olup, yüksekliği 230 cm.dir. Mezar odasına bu yükseklik kazandırılırken zemin kapı girişinden çok alçakta kaldığı için mezar odasına bir basamakla inilmektedir. Bu uygulamayı da diğer mezar odalarında göremiyoruz.

²² Benzer bir şekilde boya ile yapılan basit çizgisel bezemeleri Darende Ergiören Yazılı Kaya mezar odasının tavanı ile duvarlarında ve Bağköy Ebeler G mezar odasının niş kemerinde ve duvarlarında da görüyoruz. Bkz. *Malatya Kültür Envanteri*, s. 111, 308.

Sonuç

Onar Köyü kaya mezarlarının benzerlerine Malatya ili sınırları içerisinde, Arapgir İlçesi Alıçlı²³, Eski Arapgir²⁴, Kuru²⁵, Bostancık²⁶, Ormansırtı²⁷, Akçadağ İlçe merkezi Aktepe mahallesi²⁸ ve Bağköy/Ebeler²⁹, Bağköy/Guruklar³⁰, Doğanşehir ilçesi Erkenek/Gedikağzı³¹, Erkenek/Kilisecik³², Darende İlçesi Ağılbaşı³³, Yeniköy³⁴, Ağılbaşı/Ergiören³⁵ köylerinde rastlanmaktadır. Bu mezarların neredeyse tamamının tek odalı olması, içlerinde büyük çoğunlukla *arkosolium*-lu üç mezar sekisinin bulunması, bazılarında ise mezar sekilerinin orta hareket mekânına bakan alt duvar bölümüne de *oyuklar* benzer özellikler olarak dikkat çekmektedir.

Onar Köyü kaya mezarları Malatya il sınırları içerisindeki diğer kaya mezarları ile karşılaştırıldığında aralarında bulunan benzerlikler şöyle sıralanabilir. Bu benzerlik öncelikle cephe görüntüsünde görülmektedir. Malatya ili sınırlarında tespit edilebilen kaya mezarlarından Arapgir Bostancık Köyü-Puşeyin Mezrası (Bulgurlu)'ndaki iki örnek kaya mezarı, dikdörtgen alınlıklı ve sütun kabartmalı anıtsal mimari süslemesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır³⁶. Onar kaya mezarlarından da Mezar 6'nın giriş kısmındaki tahribata rağmen üçgen alınlıklı bir girişe sahip olduğu görülebilmektedir. Mezar 10, Onar kaya mezarları içerisinde düzenli bir giriş kapısına değil sıradan oldukça basit bir açıklığa sahiptir. Ancak Malatya il sınırları ve Onar'daki kaya mezarların büyük çoğunluğunda ise mezarlar basit kemer nişli bir girişe sahiptir. Onar kaya mezarlarının da tamamının basit kemer nişli olduğu söylenemezse de çoğunluğunun bu tarzda yapılmış olması basit kemerli niş şeklindeki girişin Malatya civarında kaya mezarlarının genel bir özelliği olduğu kabul edilebilir.

²³ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 157.

²⁴ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 162.

²⁵ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 164.

²⁶ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 166.

²⁷ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 171.

²⁸ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 107 vd.

²⁹ *Malatya Kültür Envanteri*, s.111.

³⁰ *Malatya Kültür Envanteri*, s.115.

³¹ *Malatya Kültür Envanteri*, s.374.

³² *Malatya Kültür Envanteri*, s.387.

³³ *Malatya Kültür Envanteri*, s.299.

³⁴ *Malatya Kültür Envanteri*, s.300.

³⁵ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 307-308.

³⁶ *Malatya Kültür Envanteri*, s. 166.

Mezar odalarının iç kısımlarında klineler basit *arkosolium*lar içerisine hazırlanmışlardır. Genellikle bu nişler giriş kapısının dışında, odanın üç yönünde bulunmaktadır. Bazı örnekler ise, mezar girişleri basit bir oymayla yapılan yine içinde sekisiz olan ya da bir-iki sekinin bulunduğu tek odalılardır. Onar kaya mezarları ile büyük benzerlik gösteren Samanköy kaya mezar odası basit girişi, orta boşluğun her iki yanı ve karşı duvarında bulunan yarım kemerli basit niş içine oyulmuş *arkosolium*ları ile önemli bir örnektir. Çünkü bir rastlantı sonucu bulunan ve Malatya Müze Müdürlüğünce kurtarma kazısı yapılan bu kaya mezarında in situ olarak ele geçen buluntular Onar kaya mezarlarının tarihlenmesi ve sorunlarının aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır³⁷.

Onar kaya mezarlarından 10 no.lu mezar, duvar resmi bezemeleriyle nekropolün en önemli eseridir. Resimli kaya mezarı örneğinin benzerlerini Gaziantep bölgesinde Tuğlu, Bilek ve Üçgöl örneklerinde görüyoruz. Ancak bunlar gerek teknikleri gerekse konuları itibarıyla Onar kaya mezarlarından çok farklıdır³⁸. 10 no.lu mezarın özellikle girişin solunda bulunan atların gerçekçi bir üslupla verildiği görülmektedir. Öyle ki, bu resimleri yapanların atı önemseyen ve onu günlük yaşamlarının bir parçası olarak gören bir topluluk olduğu da iddia edilebilir. Çünkü at dışındaki diğer hayvanların ve insan tasvirinde, at resimlerindeki ayrıntı ve özeni görmek mümkün değildir. Atların bazılarının özellikle en belirgin şekliyle friz kuşağının en sağında bulunan atın kuyruğu düğümlü verilmiştir. Gerek atın bozkır yaşamındaki öneminden gerekse atın kuyruğunu bağlama adetinin bir bozkır geleneği olmasından hareketle bu resimlerde, doğulu (Türkistan) etkilerin bulunduğu iddia edilebilir. Bu kaya mezarının iç kısmındaki düzgün yontma işçiliğinin tam tersine, düzenli bir cephe anlayışının bulunmaması, kapısının olmaması, oldukça basit ve rastgele bir açıklıktan içeriye girilmesi diğer mezarlarla büyük bir tezat oluşturmaktadır. Bu durum bu mezar odasının diğerlerinden farklı bir dönemde ve belki de farklı bir topluluk tarafından yapılmış olduğuna işaret kabul edilebilir ya da topluluğun önde gelen bir ailesine ait olabilir ve duvar resimlerindeki zenginlik de ailenin ekonomik gücünün göstergesi olabilir.

Samanköy kaya mezar odası içerisinde ele geçen in situ durumdaki buluntular sayesinde Roma dönemi ölü kültürüyle ve hediye geleneğiyle ilgili çok değerli

³⁷ Mezar sekilerine yatırılmış ölülerin üzerinde-yanında yüzükler, ayna, fibulalar ve küçük ebattaki ağırşakların yanında birkaç tane de çivi-çivi başıyla, mezardan çıkan toprağın elenmesi sonucunda küçük boncuklara rastlanmıştır. H. Şahin-Z. Kılıç, "Malatya-Samanköy Kaya Mezar Odası Temizlik Çalışması", 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 29.4-1.5.2010 Ordu, Ankara 2011, s. 38.

³⁸ Blömer-Winter, *a.g.e.*, s. 285 vd.

bilgilere ulaşılmıştır. Malatya Samanköy mezar odasının temizlik kazısında da aynı klinede bir yetişkin ve bir çocuk iskeleti bulunmuştur³⁹. Ayrıca Mezar 5'teki *arkosolium*ların içerisinde ölülerin başlarının konulduğu yan yana yapılmış yastıklar, aynı mezar yerinde iki ölünün bir arada gömüldüğünü düşündürmektedir. Bu durum tek klinede iki ölünün yan yana yatırılmasının Malatya ve çevresinde olağan olduğunun göstergesidir. Kemalettin Köroğlu, “tek odalı kaya mezarlarını içlerindeki seki/yatak sayısı kadar gömü yapılmak amacıyla yapılmış olduğunu ileri sürmekle beraber, seki/ölü yatakları yan duvarlarda, yalnızca bir kişinin yatırılacağı genişlikte olmasından tek odalı mezarların uzun süre kullanılmadığı öngörülebilir” demektedir⁴⁰. Tek odalılarda gömünün seki sayısı kadar olduğu düşünülse de, Onar ve Malatya çevresindeki kaya mezarında bu durum farklılık göstermektedir. Özellikle Onar kaya mezarlarında yaygın bir şekilde görülen *arkosolium*ların dışında, bunların altına oyulan oyuklar ve odanın tabanında bulunan sanduka biçimindeki mezar teknesi oymalarında gömü için kullanıldığı varsayıldığında Malatya bölgesinde tek odalı kaya mezarlarının uzun süre kullanıldığı bunların birer aile mezarlığı olduğu ileri sürülebilir⁴¹. Eski çağlarda Mezar kültürüne özgü kurallar arasında, aile mezarına bir yabancıнын gömülme yasağı vardır. Bu yasağı ihlal eden kişi lanetlenmekte ve bir tapınağa veya şehre ceza ödemekle yükümlü tutulmaktadır⁴². Dolayısıyla araştırma konumuzu oluşturan bu mezarlardan, Kommagene Bölgesi'ndeki Turuş Nekropolü⁴³ ve bir Roma yerleşim yeri olan Pirin/Perre antik kenti nekropolü⁴⁴ örneğindeki gibi, Kaya Mezarı geleneğinin Onar için de yaygın olduğu söylenebilir.

Doğu Anadolu'da yaygın olarak bulunan tek odalı kaya mezarları genel plan itibarıyla, ana kaya yüzeyine açılmış bir giriş, küçük bir kapı açıklığı ve arkasındaki tek odadan oluşur. Oda tabanı birçok örnekte kapı açıklığından daha derindedir. Onar kaya mezarı da aynı plan özelliklerini gösterir. Kemalettin Köroğlu “*Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu'daki Tek Odalı Kaya Mezarların Kökeni*” konulu çalışmasında tek odalı mezarların çok odalı Urartu me-

³⁹ Şahin-Kılıç, a.g.m., s. 40.

⁴⁰ Köroğlu, a.g.m., s. 31.

⁴¹ Şahin-Kılıç, a.g.m., s. 39.

⁴² T. Akçay, “Eskiçağda Ölü Kültü ve Ölü Gömme Adetleri”, *Arkeodea Dergisi*, II/6 (Nisan 2008), s. 36.

⁴³ F. Eraslan, “Adıyaman Turuş Kaya Mezarları ve Temizlik Çalışması”, *11. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 2001, s. 263 vd.

⁴⁴ F. Eraslan, “Perre Antik Kenti Nekropol Alanı 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışması”, *17. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 2009, s. 171 vd.; F. K. Dörner, “Perreunddie Nekropole von Perre”, *Forschungen in Kommagene*, ed. F. K. Dörner, R. Naumanni, *İstForsch* 10, 1939, s. 66 vd.

zarlarından farklı bir geleneğin ürünü olduğunu belirtmektedir⁴⁵. Daha önceleri Urartu'ya mal edilen bu grubun Urartu Ülkesi'nin sınırlarına oldukça uzak bölgelerde de benzerleri bulunmaktadır. Tek odalı kaya mezarları çoğunlukla Urartu sonrası özellikle de Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilse de böyle bir genelleme de doğru olmayacaktır. Çünkü Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde tek ve çok odalı mezarlar ve çevresinde Helenistik ve Roma dönemine ait herhangi bir keramik verisinin tespit edilememiş olması yanında bu merkezlerde Tunç, Demir hatta Bianili keramiklerin ağırlıklı olarak ele geçmesi hem tek, hem de çok odalı kaya mezarlarının Urartulular tarafından bilindiğine ve kullanıldığına işaret eder⁴⁶. Dolayısıyla Urartu döneminden itibaren görülmeye başlanan tek odalı kaya mezar odaları, Onar, Malatya ve Anadolu'daki diğer kaya mezarları ışığında ele alındığında Roma döneminde daha yaygın olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Onar kaya mezarları da bölgedeki örneklerle karşılaştırılması sonrasında cephe düzenlenmesi, basit kemerli girişi, giriş dışında üç tarafta bulunun Arkosolium mezar yerleri gibi benzerlikleri ile Roma dönemine ait olmalıdır. Ancak Mezar 10'un resimlerinin bölgedeki resimlerle hem teknik hem de konu olarak farklılığı, daha gelişmiş özellikleri ve girişin mezarın soyulmasına karşı basit bir tedbir olarak çok basit olması bu mezarın daha geç bir tarihte yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

⁴⁵ Köroğlu, a.g.m., s. 32.

⁴⁶ Y. Topaloğlu, "Yeni Buluntular Işığında Kuzeydoğu Anadolu Kaya Mezarları", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10 (Kars 2012), s. 148.

Kaynakça

Ağaldağ, S., *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1988.

Akçay, Tuncay, “Eskiçağda Ölü Kültü ve Ölü Gömme Adetleri”, *Arkeoidea Dergisi*, II/6 (Nisan 2008).

Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1976.

Atlan, S., *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1970.

Bahar, H., “Avrasya’da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü”, *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya 2013, s. 267-304.

Blömer, M.- E. Winter, *Kommagene: Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi*, ed. Betül Avunç, İstanbul 2011, s. 285 vd.

Childe, G., *Tarihte Neler Oldu*, nşr. Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, İstanbul 1990.

Çevik, N., *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara 2000.

Debevoise, Neilson C., *A Political History of Parthia*, University of Chicago Press, Chicago 1938.

Edwell, P. M., *Between Rome and Persia*, New York 2008.

Eraslan, F., “Adıyaman Turuş Kaya Mezarları ve Temizlik Çalışması”, *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 24-26 Nisan 2000 Denizli, Ankara 2001, s. 263-272.

Eraslan, F., “Perre Antik Kenti Nekropol Alanı 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışması”, *17. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 28 Nisan-1 Mayıs 2008 Side, Ankara 2009, s. 171-184.

Işık, F., “Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demirçağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXVIII (Ankara 1989), s. 1-39.

Köroğlu, K., “Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu’daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni”, *Arkeoloji Sanat*, CXXVII (İstanbul 2008), s. 21-38.

Longden, R. P., “The Wars of Trajan”, *The Cambridge Ancient History*, XI (1975), s. 223-53.

Malatya Kültür Envanteri, Malatya 2014.

Melleart, J., *The Neolithic of The Near East*, London 1975.

Mellink, M., “Anatolia”, *Cambridge Ancient History*, IV (1988), s. 211-233

Ökse, A. T., “Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, sayı 5 (Ankara 2005), s. 1-8.

Önal, M.- H. Güllüce, “Tuğlu Resimli Kaya Mezarı”, *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan: Anadolu'da Doğdu*, haz. Taner Korkut, İstanbul 2004, s. 519-548.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, nşr. Adnan Pekman, İstanbul 1993.

Şahin H.-Z. Kılıç, “Malatya-Samanköy Kaya Mezar Odası Temizlik Çalışması”, *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 29.4-1.5.2010 Ordu*, Ankara 2011, s. 29-45.

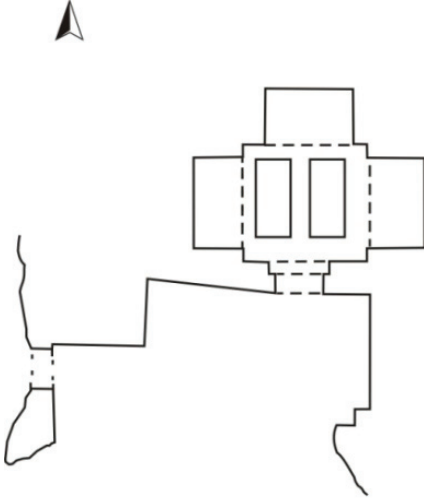
Topaloğlu, Y., “Yeni Buluntular Işığında Kuzeydoğu Anadolu Kaya Mezarları”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10 (Kars 2012), s. 131-163.

Wujewski, T., *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*, Poznan 1991.

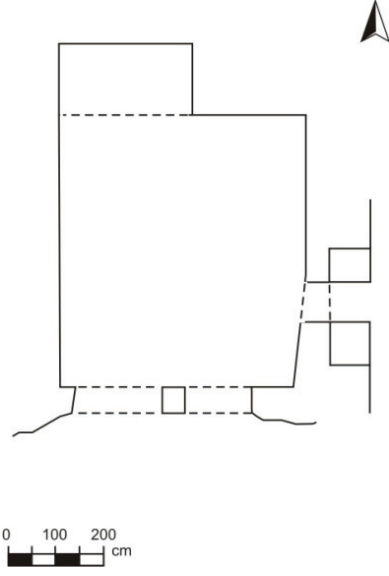
Yiğitpaşa, D., “Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı 25 (Erzurum 2010), s. 177-202.

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

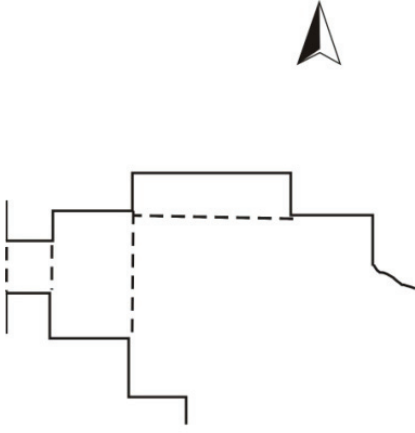
PLANLAR

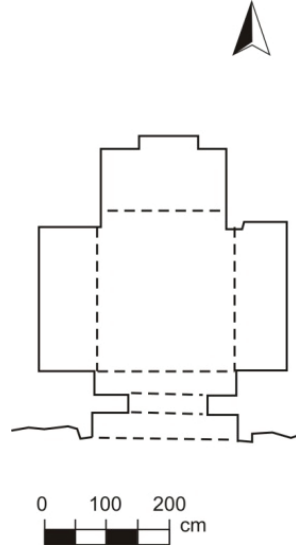
Mezar 1

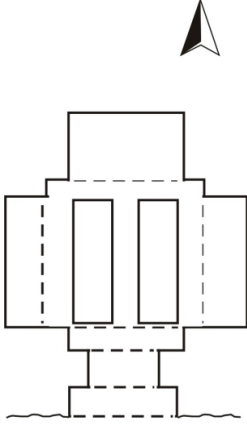
Mezar 2

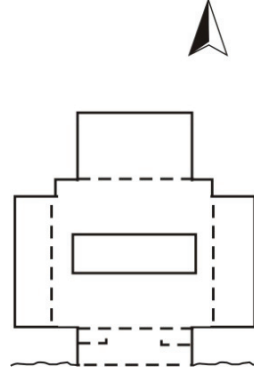
Mezar 3

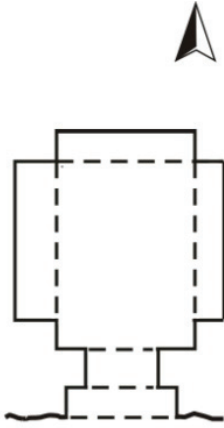
Mezar 4

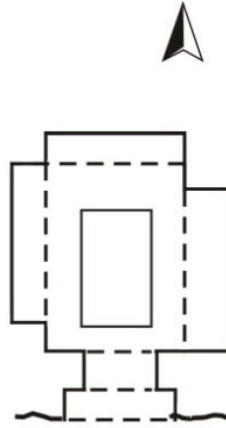
Mezar 5

Mezar 6

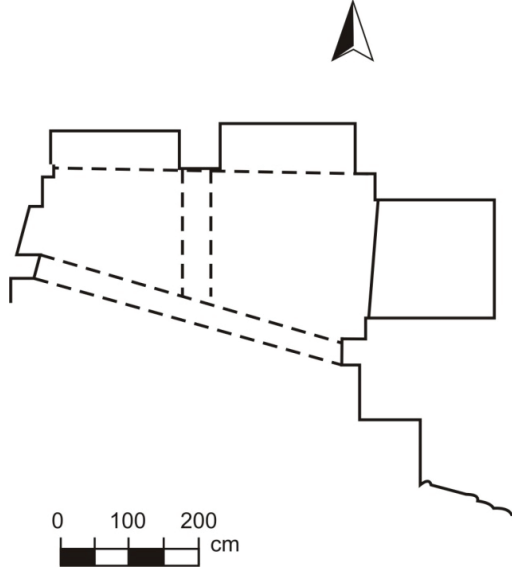

Mezar 7

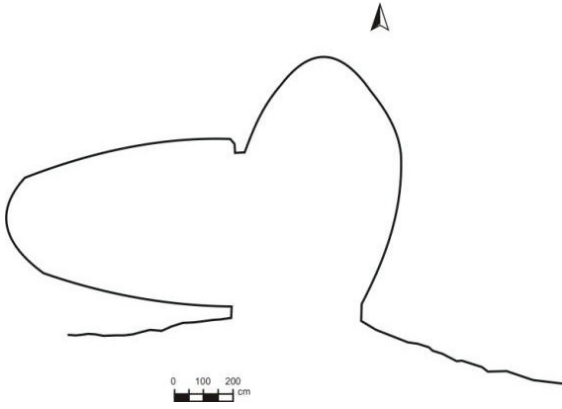

Mezar 8

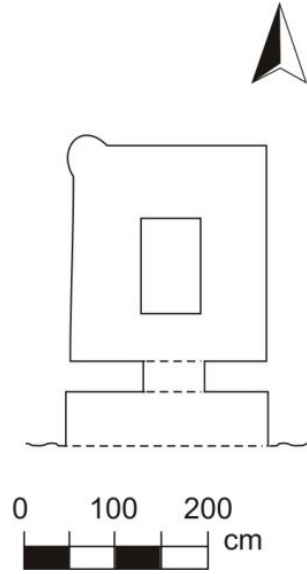
ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

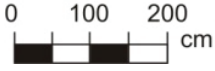
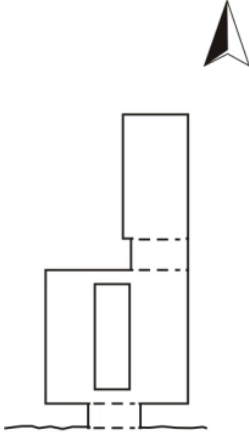
Mezar 9

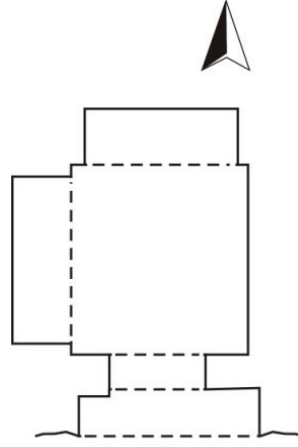
Kaya Barınağı

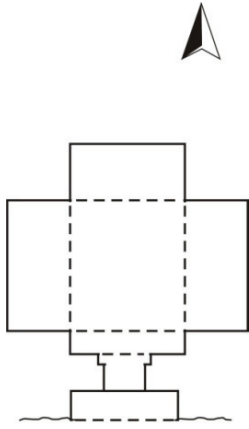
Mezar 10

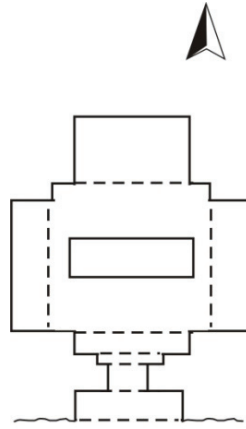
Mezar 11

Mezar 12

Mezar 13

Mezar 14

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

RESİMLER

Res. 1 Onar Köyü'nün uydudan görünüşü

Res. 2 Onar Köyü ve Nekropol alanının güneyden görünüşü

Res. 3 Onar Köyü ve Nekropol alanının güneyden görünüşü

Res. 5 Mezar 1'e batı yönünden giriş sağlayan kapı

Res. 4 Kayalara oyulan merdivenler

Res. 6 Mezar 1'in önündeki kubbeli ön oda

Res. 9 Mezar 1 doğu duvarındaki arkosolium ve altında açılmış oyuk

Res. 7 Mezar 1 giriş kapısı ve penceresi

Res. 10 Mezar 2 iç kısmındaki düzensiz kısım

Res. 8 Mezar 1 zemininde açılan mezar tekneleri

Res. 11 Mezar 2 batı duvarı

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Res. 12 Mezar 3'ün batısında bulunan Mezar 2'nin girişi

Res. 15 Mezar 2 giriş doğu duvarı ve tavanı

Res. 13 Mezar 2'nin zeminindeki değişik boyuttaki oyuklar

Res. 16 Mezar 3'deki tahribatlar ve Mezar 4'e geçiş sağlayan açıklık

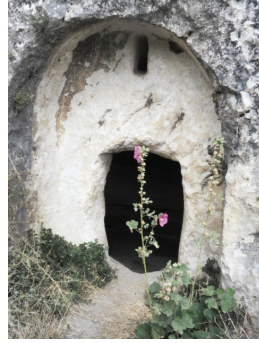
Res. 14 Mezar 2 kuzey duvarı

Res. 17 Mezar 4 giriş kapısı

Res. 18 Mezar 4 tahrip edilmiş arkosolium

Res. 21 Mezar 5 giriş kapısı

Res. 19 Mezar 4 batı arkosoliumu, ve yanlarındaki kabartma bezemeler

Res. 22 Mezar 5, Girişin karşısında bulunan arkosolium

Res. 20 Mezar 2 kuzey duvarı

Res. 23 Mezar 5 arkosolium içerisinde kline yastıkları

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Res. 24 Mezar 5 arkosolium altındaki oyma kısım

Res. 27 Mezar 6 kuzey arkosoliumu üzerindeki meander bezeme

Res. 25 Mezar 5 batı arkosoliumu ve tavan

Res. 28 Mezar 6 arkosolium üzerindeki yumurta dizisi bezeme

Res. 26 Mezar 6, Üçgen alınlıklı giriş

Res. 29 Mezar 6 Girişin solunda bulunan resim.

Res. 30 Mezar 7 Tahrir olmuş giriş

Res. 33 Mezar 8-9

Res. 31 Mezar 7 batı bölümü

Res. 34 Mezar 8

Res. 32 Mezar 7 tavan görüntüsü

Res. 35 Mezar 8

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Res. 36 Mezar 8

Res. 39 Mezar 9

Res. 37 Mezar 8'den Mezar 9'un görünüşü

Res. 40 Kaya Barınağı

Res. 38 Mezar 9

Res. 41 Kaya Barınağı

Res. 42 Kaya Barınağı

Res. 45 Mezar 10 arka odası

Res. 43 Kaya Barınağı

Res. 46 Mezar 10 bezeme kuşaağı

Res. 44 Mezar 10 girişı

Res. 47 Mezar 10 bezeme kuşaağı

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Res. 48 Mezar 10 girişin karşısındaki günlük hayatla ilgili bezemeler

Res. 51 Mezar 11 giriş kapısı

Res. 49 Mezar 10 girişin sağında yer alan süvari bezemeleri

Res. 52 Mezar 11 Kuzey duvarındaki kline

Res. 50 Mezar 10 girişin solunda yer alan bezeme kuşağı

Res. 53 Mezar 11 Tavan ve giriş kapısı

Res. 54 Mezar 12 Giriş

Res. 57 Mezar 12 sonraki kullanımlar için açılan kanal

Res. 55 Mezar 12 Kuzey duvarındaki arkosolium

Res. 58 Mezar 13 Giriş

Res. 56 Mezar 12 Girişin sağındaki arkosolium

Res. 59 Mezar 13 Kuzey duvarındaki arkosolium

ARAPGİR ONAR KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Res. 60 Mezar 13 Girişin solundaki arkosolium

Res. 63 Mezar 13 Tavanda boya ile yapılan geometrik bezeme

Res. 61 Mezar 13 Giriş kapısı ve tavan

Res. 64 Mezar 14 Giriş

Res. 62 Mezar 13 Girişin sağındaki arkosolium

Res. 65 Mezar 14

Res. 66 Mezar 14 Girişin solunda bulunan arkosolium

Res. 68 Mezar 14 Girişin sağında bulunan arkosolium

Res. 67 Mezar 14 Girişin karşısında bulunan arkosolium

Res. 69 Mezar 14 tavan ve giriş kapısı